

MÅNADSBREV OM MAT OG LANDBRUK I VERDA

Nummer 3, august 2023. Utgitt av Internasjonalt utval i NBS, redigert av Olav Randen. boksmia@online.no.

Desse breva er i første omgang eit forsøk. Tanken er å lage brev ein gong i månaden med hovudvekt på internasjonalt materiale, frå FAO, La Via Campesina, Friends of the Earth og andre kjelder, om mattilgangen i verda. Me vil skrive om aktuelle saker, nye analysar og bakgrunnsartiklar. Brevet blir sendt elektronisk til dei som melder interesse, bruk adressa over.

Temaa for dette nummeret er tre, klimakatastrofar i verda så langt i 2023, ein guide utarbeidd av Ein planet-nettverket for land i arbeidet med matsystemet og ein rapport om landbruket i Ukraina.

Har du som les, stoff du meiner bør inn i brevet eller andre tilbakemeldingar, så skriv – eller kontakt oss i Internasjonalt utval, adresseliste på side 3.

EKSTREMVÊR ELLER NY NORMAL?

Omfanget av ekstreme vêrhendingar har vakse mykje dei siste tiåra, skriv FN i rapporten *Human cost of disasters*, som kom ut i 2020. I tveårsperioden 2000-2019 var det 7348 store katastrofar, av dei 6681 klimarelaterte), som i alt tok 1,23 millionar liv, vedkom 4,2 milliardar menneske og førte til globale ekstrakostnader på 3 billionar dollar. I tveårsperioden før var dei tilsvarande tala 4212 katastrofar, av dei 3656 klimarelaterte, 1,19 millionar liv, 3,25 milliardar menneske og 1,63 billionar dollar i kostnader. Talet på flaumkatastrofar vart meir enn dobla, frå 1389 ti 3254, og talet på stormar auka frå 1457 til 2034.

Om eit år kan me oppsummere ekstremvêr i 2023, men alt no ser me at mange rekordar blir slått. Det følgjande er ein gjennomgang av dei mest dramatiske, klimarelaterte hendingane så langt dette året:

- Temperaturane i Afghanistan i januar gjekk ned til – 28 grader, langt under normale vintertemperaturar. 78 menneske og 77 000 husdyr enda sine dagar i landet som alt før er merkt av djup krise.
- USA hadde sin tredje våtaste januar dette året. California, som tidlegare var ramma av tørke gjennom mange år, vart midtvinters ramma av oversvømmingar og samfunn under vatn.

FNS BEREKRAFTMÅL 12 OG ÉIN PLANET-NETTVERKET

I førre månadsbrev skreiv me om FNs berekraftsmål 1 om å utrydde fattigdom og 2 om å utrydde svolten. Berekraftsmål 12 gjeld ansvarleg forbruk og produksjon. Tidsramma er ti år. Alle land forpliktar seg til å arbeide for måla, men slik at industriland må gå føre og respektere fattige lands større behov. Matsvinnet per innbyggjar skal halverast, med vekt på alle ledd i produksjons- og forsyningslinjene. Avfallsmengdene skal ned. Bedrifter, og særleg dei store og fleirnasjonale, må ta i bruk berekraftige metodar og informere om berekraft i sine rapporteringar, for å nemne noko. «Innan 2030 skal landa sikre at alle menneske i verda har relevant in-

formasjon om og forståing av berekraftig utvikling og eit levesett i harmoni med naturen», er eit av dei delmåla regjerin-gane, også vår, har slutta seg til, det å redusere ineffektive subsidiar til fossilt brensel er eit anna.

For å realisere dette har bønder, politi-karar og fagfolk, statar, bedrifter, sivil-samfunn, forskingsinstitusjonar og inter-nasjonale organisasjonar gått saman om å danne Éinplanetsnettverket. I mai i år publiserte dette nettverket, saman med FNs utviklingsprogram og FAO, rapporten *Rethinking our Food Systems* (Nytanking om våre matsystem). Rapporten er ein guide, ei rettleiing for å utvikle demokra-tisk produksjon, foredling og distribusjon av mat.

Vegvisaren legg stor vekt på å inkludere små matproduentar. Dei står for tyngda av verdas matproduksjon. Gardar under to hektar (20 da) produserer omtrent 35 % av verdas mat. I utviklingsland utgjør kvinner 43 % av arbeidskrafta i land-bruket. Men produsentane, særleg små-brukarane og kvinnene, kjem ofte i siste rekkje når det gjeld deltaking i avgjerds-prosessar, slår rapporten fast. For å nå berekraftmålet er det avgjerande å styr-kje deira innverknad. (side 13)

Rapporten deler utfordringane i fem tema:

Tema 1 er å utvikle breidda i engasjemen-tet rundt matproduksjon. Kven bør sitje ved bordet, spør dei og svarar at det må leggjast stor vekt på å sikre ein god balan-se i samarbeidet mellom gruppene, der alle, også dei små produsentane, får sine stemmer fram.

Tema 2 er å sikre ei god forståing blant folk for matsystemet. Kunnskapar om matpro-duksjon må nå ut til heile befolkningane, og desse kunnskapane må ikkje berre vere dei etablerte vitenskaplege, kunnskapane til bygdefolk og urfolk, både om produksjon, berekraft og inkludering.

Tema 3 er å fremje inkluderande og effek-tivt samarbeid om matproduksjon. Igjen poengterer rapporten at det må leggjast spesiell vekt på å hjelpe fram marginale stemmer og underrepresenterte grupper. For at dette skal skje, krevst kompetanse og forståing i alle aktørgrupper og særleg blant dei nasjonalt ansvarlege.

Tema 4 er å definere retning og vegkart. Dei ulike aktørgruppene i samarbeid må finne vegane framover, og alle aktørar må vere likeverdige i arbeidet. Det kan berre skje med kontinuerleg arbeid, openheit om alle sider ved arbeidet og stadig eva-luering under vegs. Kunnskapar som opp-står på vegen, til dømes frå aktørgrupper som har vorte lite høyrde og i liten mon har forskning i ryggen, må leggjast ekstra vekt på og planane justerast etter det.

Tema 5 er å sikre berekraft i samarbeidet. Aktørgruppene er gjensidig avhengige av kvarandre. Utfordringa er å få komplisert sosial interaksjon til å fungere på demo-kratisk vis. Nasjonale styresmakter må betre sine funksjonsmåtar for å få til over-gangen til berekraftige matsystem, med openheit, gjennomdrøfting saman med alle aktørgrupper og kursjusteringar un-der vegs.

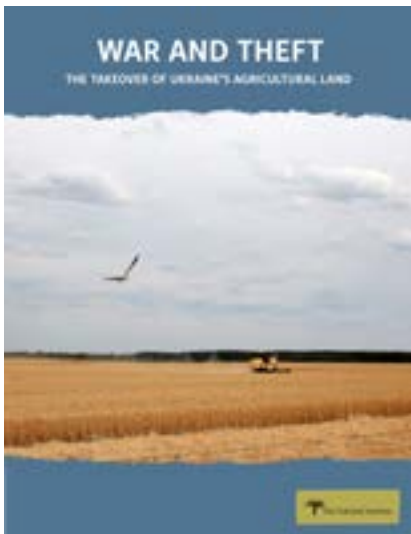
For å realisere målet om ansvarleg for-bruk og produksjon må me altså ifølgje vegvisaren leggje til grunn for det første at dei med makt ikkje forstår alt, for det andre at samfunnets små og anonyme har innsikter som må inn i tenkinga, og for det tredje at vegen framover må formast i samarbeid og med gjensidig respekt.

Det føregåande er berre ein stutt presen-tasjon av ein 100 siders vegvisar. Nærings-politikarar og landbruksdepartement bør vurdere råda mot eigen praksis. Me i NBS vil finne att mykje av våre tankar, men systematiserte og allmenngjorde på betre vis enn me har vore i stand til.

Rapporten på engelsk kan lesast eller las-tast ned frå FAOs heimesider.

DEN UKRAINSKE LANDBRUKSTRAGEDIEN

Tenketanken Oakland Institute i Oakland i California gir i den nylig framlagte rapporten «War and theft. The takeover of Ukraine's agricultural land» (krig og tjuveri, om overtakinga av Ukrainas landbruksjord) viktig informasjon om ukrainsk landbruk.

Ukraina blir kalt Europas brødkurv, og med rette, med 33 millioner hektar fruktbar dyrka jord, 35 ganger Norges dyrka matjord eller tilsvarende en tredjedel av EUs dyrka jord, og med gunstig klima og nedbør for svært mange landbruksvekster. Ukrainsk matjord er av verdens beste.

Rapporten tar for seg hvem som disponerer jorda, med spesiell vekt på en jordreform som fant sted i 2021 og da etter press fra vestlige finansinstitusjoner og den EU-vennlige regjeringen etter Maidan-opprøret i 2014.

De fire store gruppene jordeiere er ukrainske småbønder, staten, østeuropeiske oligarker og transnasjonale storselskaper.

Om lag tre millioner hektar er i hendene på et dusin store agribusinessfirmaer. Statens jordeiendommer utgjør fem millioner hektar. Storeierne har, hevder rapporten, langt på vei overtatt jorda fra småbønder uten tilstrekkelig dokumentert eiendomsrett, og mye av jorda er overført videre fra stat til oligarker.

Totalt kontrollerer agrobredrifter og oligarker 28 prosent av dyrkajorda. Blant disse er også den saudiarabiske staten. Ni av de ti største agrobredriftene er registrerte i utland og de fleste i skatteparadiser som Kypros og Luxembourg. Det gjør at Ukrainas skatteinntekter av deres virksomhet er små.

Mange av disse selskapene har gjeld til vestlige finansinstitusjoner, særlig Den europeiske bank for gjenoppbygging og utvikling (EBRD), Den europeiske investeringsbanken (EIB), og International Finance Corporation (IFC) – Verdensban-

kens private arm. Dette gir kredittinstitusjonene vesentlig innvirkning på driftsmåter.

Rapporten går også gjennom hvordan bistandsyttere, særlig USA, har stilt vilkår for sin milliardstøtte, om innstramming av statlig hjelp, privatisering av økonomi og kutt i sosiale støtteordninger. Den viser at Det internasjonale pengefondet (IMF) og Verdensbanken i forrige tiår stilte krav om økt handel med matjord for å gi Ukraina lån. Et klart flertall av ukrainerne var imot etablering av et jordmarked og muligheter for utenlandske selskaper til å leie og kjøpe jord, men myndighetene vedtok nye liberaliseringslover for å innfri kravene utenfra. Den ukrainske staten har erstattet mye av det tidligere jordvernet med lover og regler som fremmer salg av jordeiendommer, har overgangen fra smålandbruk til agrobusiness skutt fart. Slik har småbønder blitt pressa til å selge jord og gå over til lønnsarbeid for selskapene.

Selv om ukrainske småbønder ifølge landets statistikk produserer 99 % av potetene, 89 prosent av grønnsakene, 78 prosent av melka og 74 prosent av kjøttet, har de liten tilgang til finansiell hjelp, mens agroindustrien har blitt tildelt både lån og statlig støtte.

Rapporten siterer en ukrainsk universitetsprofessor som sier at mens tusenvis av bygdegutter og -jenter kjemper og dør i krigen, opplever de somkommer hjem igjen, ofte at de ikke har noe å vende tilbake til, for deres jord og eiendom er solgt eller gitt bort. De fratas det landet de er villige til å gi sine liv for.

Rapporten hevder også at ukrainsk smålandbruk har vært miljøvennlig og levert sunne produkter til det lokale og nasjonale markedet, mens den nye stordrifta innebærer monokulturell drift og vareproduksjon for betalingsvillige eksportmarkeder framfor selvberging.

Rapporten skriver: «Disse mektige aktørene har vært tydelige på at de vil bruke sin innflytelse til å privatisere landets offentlige sektor og liberalisere landbruket. Slutten på krigen bør innebære det motsatte, en økonomisk modell som ikke lenger domineres av oligarki og korrupsjon, men der land og ressurser er kontrollert av og kommer alle ukrainere til gode. Dette kan danne grunnlag for å gjøre landbruket mer demokratisk og miljømessig og sosialt bærekraftig.»

Når landet skal gjenoppbygges, skriver rapporten, må småbønder og familiebønder anerkjennes som ryggrad i Ukrainas landbruk. Det må legges vekt på korte forsyningskjeder og stor selvforsyning, og landbrukspolitikken må bli mer demokratisk «til fordel for bøndene og andre innbyggere i stedet for kolonisering fra oligarker og utenlandske selskaper».

Framhald frå side 1:

- På det europeiske kontinentet vart vinteren uvanleg mild og snøfattig. Vintertemperaturen i Mellom-Europa var den nest-høgaste sidan målingar byrja på 1700-talet, i desember-februar 1,4 grader over det tidlegare normale. Skisenter frå Frankrike til Ungarn måtte halde stengt på grunn av snømangel. Villdyr i snødvale fann ikkje stader å grave seg ned, og bønder opplevde plantevekst lenge før våren kom. Langt unna, i Antarktis, var det unormalt varmt, og isen nådde det lågaste februarnivået på dei 45 åra satelittmålingar har funne stad.
- Syklonen *Freddy* kom i Sør-Afrika i februar, med opptil 680 mm nedbør på eit døgn og store flau-mar og øydeleggingar blant anna i Malawi, Mosambik og Madagaskar.
- Minst 65 menneske vart drepne av jordskjelv i Sao Paulo søraust i Brasil i februar. Skjelva vart utløyste av like dramatiske styrtregn som i sørlege Afrika.
- I mars måtte 40 000 menneske i Malaysia forlate heimane sine på grunn av veldige flaumar. Ekspertar meinte avskoging, ny infrastruktur og klimaendringar var årsaka.
- I mai kom syklonen *Mokka* i Myanmar, med hjelpebehov for 1,6 millionar menneske. *UN News* skreiv at minoritetsgruppa rohingyaane vart ekstra hardt ramma.
- Canada har i vår og sommar vore herja av meir enn 5000 skogbrannar. Omfanget er 7 gonger så høgt som det normale. Enorme skogareal har vorte øydelagde, og karbon i skogen og i jordsmonnet hamna i staden i atmosfæren og forsterkar den globale oppvarminga. 168 000 innbyggjarar har evakuert frå heimar.
- I Sør-Korea tok styrtregn i juli livet av minst 41 menneske og øydela mykje av avlingane. Monsunen i år er ulik alt før, og sesongen er uråd å føresjå, skreiv avisene.
- I Nord-Amerika, både USA og Canada, kom veldige heitebølgjer i juni og juli. I hovudstaden Phoenix i Arizona nådde temperaturen 43 grader eller meir i 31 dagar etter kvarandre. På sjukehusa kom folk med forbrenningar og

- heiteslag.
- Liksom Nord-Amerika nådde varmen – og skogbrannane – Mellom- og Sør-Europa, med dramatiske skogbrannar i Hellas, Italia, Spania, Portugal, Tyrkia, Kroatia og Frankrike. Storbritannia og nordiske land opplevde derimot turisttilstrøyming fordi folk ville tilbringe feriane i område med kjølegare vår.
 - Tyfonen i nordlege Kina vart gitt namnet *Doksuri* og var den verste ialfall sidan 1963, med omfattande folkeflytting og eit enno ukjent tal døde.
 - I sør og aust for vasskiljet i vårt eige land, og like eins i Sør-Sverige og Danmark, kom uvêret som vart gitt namnet *Hans*, i august. Når dette blir skriva, veit me berre litt om skadeomfanget. Vegar har vore og er stengde, bruer blir brotne ned, hus reiser i elveflaumen og jordskreda er mange.
 - På Haitis neststørste øy, Maui, herjar når dette blir skriva veldige skogbrannar. 89 menneske er rapportert døde, alt tyder på at talet vil stige, naturskadane er store, og som alle skogbrannar bidreg denne til global oppvarming.
 - Den globale gjennomsnittstemperaturen i juli var den høgaste som nokosinne er målt, og 0,72 grader høgare enn snittet 1991-2020 for denne månaden. Også havtemperaturar nådde rekordar, 0.51 grader høgare enn snittet 1991-2020. Nord-Atlanteren var over ein grad varmare i juli enn dette gjennomsnittet.

Det er enno for tidleg å talfeste skade på landbruk og avlingar, men varmebølger, flaumar, oversvømmingar, jordras, jorderosjon og skog- og grasbrannar har øydelagt både avlingar og jordbruksland i stort omfang, og i alle verdsdelar. Naturøydeleggingane gjer at verdas bønder og fiskarar i åra som kjem får endå meir krevjande oppgåver enn før med å brødfø verdas innbyggjarar, samtidig som me må løyse oppgåvene på meir skånsame måtar for naturen.

Ein lærdom er at der landskapet er mykje endra, asfalt- og betongdekk eller hardpakka grus lagt, område er nedbygde av hus, myrar drenerte, vekstjord pakka i hop av tunge maskinar, vatn i myrar ført vekk til bekker og elvar og elveløp retta ut, bruker vatnet langt stuttare tid frå fjell til sjø, og flaumane i lågareliggjande område blir meir intense.

Eg som skriv, kjenner ikkje grundige undersøkingar av det, men det synest også vere dekning for at monokulturar i skog og vekstjord er meir brannutsette enn multikulturar med tamme og ville beitedyr i utmark. Dei monokultiverte og planerte landskapa er ofte lite i stand til å magasinere vatn. Det småkuperte landskapet med mangslags plantevekst er meir stabilt og med mindre avrenning. Der dyr beiter, dominerer ny plantevekst over visning og rotning det meste av året. Med frisk grasvotn blir jord og skog blir mindre brannutsette. Når det er motsett, at store mengder organisk materiale visnar samtidig, blir terrenget sårbart til dømes ved lynnedslag. Undersøkingar tyder også på at ei side ved hyppigare ekstremvêr er meir torevêr og difor større brannfare. Torevêrsomfanget i ekvatorbeltet spreier seg nord- og sørover på kloden ifølgje ein forskingsrapport frå California aukar brannrisikoen fire gonger for kvar grad temperaturen stig.

Hovudkjelda for opplysningane i denne artikkelen er oversynsartiklar på nettsidene til britiske *The Week*. Temperaturopplysingane er frå *Copernicus Climate Change Service*.

INTERNASJONALT UTVAL NORSK BONDE-
OG SMÅBRUKARLAG

Leiar Margit Fausko,
e-post margit@smabrukarlaget.no
Ilona Drivdal,
e-post ilonadrivdal@yahoo.no,
Jens Erik Furulund,
e-post jens Erik.furulund@gmail.com
René Cortis,
e-post rene.cortis@gmail.com,
Audun Emil Tvedten,
e-post audun.e.tvedten@gmail.com
Olav Randen,
e-post boksmia@online.no